

PITI FERENC

625 éve hunyt el I. (Nagy) Lajos király

(1326–1382)

Az 1326. március 5-én, I. Károly Róbert király fiaként napvilágot látott, bátyjai, Károly és László korai halála folytán trónörökös Lajos herceget (aki nevét apja nagybátyjáról, az 1317-ben szentté avatott Toulouse-i püspökről kapta) Székesfehérvárott, 1342. július 21-én, apja halála után öt nappal koronázták Magyarország királyává. Mint Károly Róbert legidősebb törvényes fia ült trónra és a ceremóniát semmi sem árnyékolta be: Lajost a főúri-főpapi politikai elit vonakodás nélkül elismerte.

Ez a támogatás uralkodása végéig erős támasza volt, ráadásul Lajosnak nem kellett trónkövetelőkkel, tartományurakkal hadakoznia, mint édesapjának. Magyarország a Károly Róbert által lerakott alapokon virágzott tovább; Lajos életműve apja munkájára épült. A stabil belpolitikai fundamentumon ezért változtatnia érdemben nem kellett, legfeljebb finomítani, továbbfejleszteni azt. Lajos tehát nyugodtan fordulhatott a külügyek felé, így nem véletlen, hogy a történetírás uralkodásával kapcsolatosan általában szerteágazó és aktív külpolitikáját, s nem a Károly Róbert-féle konszolidációt fenntartó belpolitikáját emelte ki.

Lajos a „Nagy” jelzőt kapta már egyes középkori krónikaíróktól is, és e névhasználat a mai napig él. Ennek oka (illetve azé, hogy apját nem illették e jelzővel) nyilvánvalóan nem csupán Lajos életműve; más, viszonylagos szempontok is felhozhatók. A romokból országot épített apa a történeti kutatásban sokáig háttérbe szorult virtuosus, és emiatt sokaknak vélhetőleg érdekesebb fia mögött; Lajost (az ereiben csörgedező nápolyi-lengyel vér ellenére is) a történészek már inkább tekinthették magyar királynak, mint a Nápolyban született Károly Róbertet; Zsigmond király uralkodásának (sajnos igen sokáig tartó és méltatlanul) negatív értékelésével és a török kérdéssel együtt szemlélve utoljára Lajos alatt tűnhetett Magyarország külpolitikailag sikeres, erős királyságnak, hódító nagyhatalomnak, a társadalmi-politikai nyugalom szigetének a kutatók számára.

E viszonyításokból (is) eredően Lajos uralmát kétségkívül valós érdemein túl néhány vonatkozásában talán felülértékelték, illetve ahhoz számos (tév)képzet tapadt: elterjedt például, hogy a török veszélyt elsőként ismerte fel a magyar királyok közül, s ezért hadat vezetett ellenük; hogy birodalma partjait három ten-

ger mosta; hogy 1351. évi törvényei hozták létre az egységes nemességet és jobbagyságot. Ezekre alább még visszatérünk.

Azon sok vetületű kérdés megválaszolását, miszerint Lajost önmagában, vagy csak az őt megelőző és követő királyokhoz ilyen-olyan szempontból viszonyítva illeti-e meg „Nagy” jelzője (avagy netán inkább/szintén apját: Károly Róbertet kellett volna ezzel megtisztelni), nyitva hagyva az alábbiakban összefoglaljuk (elvitathatatlanul) jeles királyunk uralkodásának legfontosabb elemeit e (majdnem) kerek évfordulón, kezdve mi is annak legdinamikusabb (de valójában erősen disszonáns) elemével, a külpolitikával.

Ennek egyik legfontosabb motívuma a nápolyi kérdés volt. Az 1333. évi, Róbert nápolyi király és Károly Róbert között létrejött egyezmény ellenére ugyanis Róbert az unokáját, Johannát nyilvánította egyedüli örökösévé, így 1343. évi halálakor Johanna lett Nápoly királynője – nem pedig férje: András herceg, Károly Róbert fia Nápoly királya. Lajos e szerződészegés miatt kitört haragja a dinasztikus politikát azonnal mozgásba lendítette: 1343-ban anyja, Erzsébet anyakirályné útnak indult, s több mint 5 tonna aranyat és 6 tonna ezüstöt osztatott szét Avignonban és Nápolyban, hogy András ügyének megnyerje a pápát és a Nápolyi Királyságot. (A magyar gazdaság teherbírását mutatja, hogy a sok nemesfém ilyenén egyszerre való, hatalmas tömegű kiáramlása sem okozott visszaesést, ráadásul ezzel megszűnt a nyugati aranyínség.) VI. Kelemen pápa végül hajlandó lett volna Andrást is királlyá koronázni, de csak Johanna mellett, azaz társuralkodóként. Reálisan szemlélve ez volt a maximum, amit az ügyben el lehetett érni. A pápának mint Nápoly hűbérurának, valamint a francia királynak: VI. Fülöpnek ugyanis nem tetszett a magyarországi Anjouk ily nagy térnyerése – a csengő aranyak hatására azonban a pápa ennyi „rugalmasságot” még hajlandó volt mutatni.

A kérdésben döntő fordulatot hozott, hogy VI. Kelemen „színeváltozásának” hatására Johanna hívei Andrást 1345. szeptember 18-án Aversában megfojtották – a királynő tudtával. Lajos erre követelte, hogy VI. Kelemen Johannát fossa meg trónjától, és őt tekintse a pápára mint hűbérúrra így visszaszálló királyság várományosának. Mivel Lajos ezt nem tudta elérni, a fegyverek mellett döntött. Mentségére szolgáljon, hogy a korabeli dinasztikus-hatalmi felfogás miatt mint szuverén uralkodó más döntést alig hozhatott. Azonban vállalkozása eleve kudarcra volt ítélve: a családi fájdalom, a bosszúvágy és a dinasztia érdekei hiába feszültek szembe pápai és európai politikai akarattal, földrajzi távolsággal.

Lajos két ízben, 1347–1348 során és 1350-ben vezetett hadjáratot Nápolyba. E „kalandok” (és az alább tárgyalandó lengyelországi kérdés végkicsengése) megmutatták, hogy az óriási távolságok, a nemzetközi viszonyok, valamint a helyben levők akarata ellenében nem lehet tartós uralmat létrehozni idegen földön, még ha a politikai-katonai szándék szerződéssel, vagy házassággal is van megalapozva. A két hadjárat éppen ezért érdemi eredményt nem hozott – és nem is

hozhatott. Lajos ugyan elfoglalt több várost, köztük magát Nápolyt is, de hatalmát megszilárdítani nem tudta, ráadásul a „sötét asszony”, Johanna újdonsült férjével, Tarantói Lajossal mindkétszer elmenekült Lajos haragja elől a pápához Avignonba. Nápolyból 1348-ban a pestisjárvány készítette távozásra Lajost, 1350-ben pedig a helyiek ellenállása (Lajos nem tudott kellő számú magyar hívet és hűséges zsoldost sem hátrahagyni). Nem sokkal később Lajos hajlandó lett volna feleségül venni az (általa kivégeztetett) Durazzói Károly herceg özvegyét, hogy ezáltal a nápolyi trónra juthasson. A terv azonban nem valósult meg a pápa és Johanna összefogása miatt. Lajos az 1352. évi béke során kivonta a magyar csapatokat a nápolyi területekről és tudomásul vette (bár továbbra sem tartotta törvényesnek), hogy a pápa Johannát és új férjét ismeri el Nápoly uralkodóinak.

Trónigényéről azonban nem mondott le (csak személyes ambícióiról), ezért olyan más személyt keresett, aki – ha a pápaság is elfogadja – Nápoly élére kerülve őt és a dinasztiaát testesíti majd meg. Ezért 1374-ben kiskorú leányát, Katalint eljegyeztette V. Károly francia király fiával. A házasságot és a fiatal pár nápolyi trónra kerülését az akkori pápa, XI. Gergely is támogatta, ám Katalin négy év múlva meghalt. Szintén Nápolyval függött össze, hogy Lajos 1364-ben Magyarországra hívta Károly herceget, a későbbi II. (Kis) Károly magyar királyt, az említett Róbert király fivérének unokáját, és horvát-szlavón hercegi címmel ruházta fel. A Kis Károllyal kapcsolatos tervek gyümölcse bő egy évtized múlva érett be. 1378-ban ugyanis egyházzsakadás jött létre, és a római pápa, VI. Orbán hamarosan megfosztotta a tróntól Johannát, mivel a királynő az avignoni (immár) ellenpápát támogatta. Ekkorra már a nápolyi Anjouk utolsó életben maradt férfi tagja Kis Károly volt, míg a magyar Anjouké Lajos, aki átruházta nápolyi jogát Károlyra és fegyverrel is támogatta. VI. Orbán 1381-ben koronázta Nápoly királyává Károlyt, aki 1382 tavaszán megfojtatta Johannát. A hosszú és véres történet lényegében négy év múlva ért véget. Kis Károly – akinek sikerült elérnie azt, amit Lajosnak sohasem: rövid időre egyesíteni a nápolyi és a magyar trónt (1385–1386) – éppen Magyarországon halt orgyilkosok keze által csúf halált.

Nápoly megszerzésénél realisabb és sikeresebb célkitűzés volt Lajos részéről, hogy (apja művét befejezve) jogara alá vonja Horvátországot és Dalmáciát. 1345-ben a lázadó horvát urak be is hódoltak Lajosnak, így Horvátország ismét a magyar korona része lett. Mivel ekkor a dalmát városok is elküldték követeket, Velence, akinek a kezében volt a fejlett kereskedővárosokból álló Dalmácia, ostrommal elfoglalta Zárát, amelynek Lajos a nápolyi események miatt érdemben nem tudott segíteni. Lajos 1348-ban 8 éves fegyverszünetet kötött Velencével (ezért a második nápolyi hadjáratra már tengeren mehetett, míg az elsőnél a hosszabb szárazföldi útra kényszerült), de dalmáciai igényeit nem adta fel. A béke lejártakor azonnal támadást indított, 1357-ben pedig a dalmáciai városok is fellázadtak Velence ellen, behódolva Lajosnak. Az 1358 februárjában megkötött zárai békében Velence kénytelen volt elismerni, hogy Magyarországé lett Dalmá-

cia és Raguzza (a mai Dubrovnik), s hogy a gazdag dalmáciai városok szabadon kereskedhetnek az Adrián. A béke után került sor az adriai magyar királyi hajóhad megszervezésére is. Velence 1378-ban újfent dalmáciai városokat foglalt el, de végül az 1381. augusztusi torinói béke visszaállította a zárai béke helyzetét, emellett Velence évi 7000 arany fizetésére kötelezte magát.

Lajos expanzív balkáni politikája kapcsolódott Magyarország régi hatalmi hagyományaihoz: részben a balkáni államok hűbéresi állapotának fenntartásához, részben a római kereszténység térítéséhez az orthodoxiával és a boszniai bogumil eretnekekkel szemben. Nézzük most egyenként a balkáni országok helyzetét és a magyar királyi trón viszonyát ezekkel.

Szerbiával már Lajos uralkodásának kezdetekor feszült volt a viszony. Erre az adott okot, hogy az erőskezű Dusán István szerb uralkodó még Károly Róbert idején elfoglalta a macsói és kucsói bánságokat. Ezeket Lajos hamarosan visszaszerezte és Szerbiával szemben igyekezett a hűbéres Boszniára támaszkodni: első felesége, a pestisben elhunyt Luxemburgi Margit halála után Erzsébetet, II. Kotromanics István boszniai bán leányát jegyezte el (1350), majd vette feleségül (1353). Dusán István 1355. évi halálával annak fia, IV. Uros István került a trónra, de alatta Szerbia részekre szakadt a főúri viszályok következtében. E harcban Lajos az Észak-Szerbia feletti hatalmat gyakorló Lázár kenézt támogatta. Uros Istvánt hadjáratban győzte le, Lázár pedig Lajos hűbérese lett. Szerbia délebbi részén a tényleges uralom hamarosan Uros István gyámja, Vukasin despota kezébe került, ám az 1371. évi, Marica folyó melletti ütközetben Vukasin elesett, Dél-Szerbia pedig török adófizetővé vált.

Boszniában Kotromanics István halála után (1354) unokaöccse, Tvrtko került hatalomra, aki azonban elfordult Lajostól. 1357-ben Nyugat-Bosznia magyar uralom alá került, ám 1363-ban eredménytelen volt a magyar hadjárat (melynek során ráadásul ellopták az ország nagypecsétjét a kancellár sátrából – emiatt Lajosnak éveken keresztül újra meg kellett megerősítenie korábbi okleveleit újabb nagypecsétjével), ami azért indult el, mivel Tvrtko engedte az eretnek bogumil tanok terjedését területén, emellett visszatartotta Hulmot (a mai Hercegovinát), ami Lajost a felesége jogán illette meg. Utóbb a boszniai belviszályok miatt Lajosnak kellett hatalmában Tvrtkot megerősítenie, és ezzel szerezte meg Hulmot, Tvrtko pedig a magyar király híve lett. (Tvrtko területén egyébként a boszniai püspökségből kiindulva erőteljes, sőt sokszor erőszakos katolikus térítőmunka folyt, azonban komolyabb eredmény nélkül.) Tvrtko ezután Lajos hűségén maradt, 1377-től pedig I. Tvrtko István néven Szerbia és Bosznia királyává koronáztatta magát. (Előbbi terület esetében ez az Északnyugat-Szerbia feletti hatalmat jelentette, az északkeleti részen Lázár kenéz gyakorolt uralmat.)

Lajos a mongol Arany Horda gyengülését kihasználta, és annak területeiből foglalva hozta létre a Moldvai Vajdaságot, aminek élére hívét, Dragos vajdát állította. A terület fő feladatként éppen a tatárok elleni védelmet látta el sikeresen.

Dragos utóda, Szász vajda még Lajos hűségén maradt, de a fegyveres erővel hatalomra került Bogdán, valamint utóda, Latku idején a szalak lazultak. Havasalföldön Lajos Basarab fiától, Sándor vajdától kicsikarta a hűséget, de ezt utóda, Vlaicu 1364-ben felrúgta. Hamarosan létre is jött egy magyarelles szerb–bolgár–havasalföldi szövetség. Lajos ekkor Bulgária ellen fordult, amelynek két ura volt: Sztracimir János vidini és Sismán János tirnovói cár. Lajos elfoglalta Vidint, és létrehozta az 1369-ig fennálló vidini bolgár bánságot, aminek élén magyarok álltak, s ahol szintén katolikus térítés folyt. Sismán mindvégig Lajos ellenfele maradt, de 1369 után Sztracimir a magyar király hűbérese lett. Vlaicu a továbbiakban hintapolitikát folytatva hol Lajos pártján állt, hol ellenében cselekedett. Az 1370-es évek közepétől Havasalföld török orientáltságú lett már Vlaicu, illetve öccse és utóda, Radu idején.

A balkáni események e részletesebb vázolója nem csupán Lajos külpolitikája, hanem a gyorsan és látványosan előretörő oszmán–törökök Magyarországra is vonatkozó kérdésének megértéséhez is szükséges. Lajos megítélése kettős e kérdésben: egyrészt elmarasztalták a történészek, hogy expanzív balkáni külpolitikájával felgyorsította az ottani államok széthullását, meggyöngyülését; ezzel, valamint erőszakos katolikus térítési kísérleteivel maga lökte a vallási kérdésekben türelmesebb törökök kezébe e népeket; nem használta fel a balkáni országokat ütközőállamként, nem törekedett összefogásuk elérésére, mivel nem ismerte fel a fenyegető török veszélyt. Más kutatók ellenben azt állították, hogy a török csak mai szemmel és csak a későbbi események ismeretében tűnhet Lajos idején Magyarországra nézve problematikusnak: ekkor a török még csak egy volt a többi nép közül, amely nem is túl régen lépett Kis-Ázsiából európai területre, ráadásul a balkáni államok voltak azok, amelyek belviszályaikkal terhelten nem fogtak össze egymással, avagy ha igen, inkább csak Lajos ellen, holott a Magyar Királyság segíthetett volna érdemben nekik a török ellen. Lajos hadai egyébként 1375-ben, a törökbarát Radu havasalföldi fejedelem elleni – tehát nem közvetlenül a törökök elleni! – hadjárat során találkoztak oszmán hadakkal. Ugyan a török erdélyi betörését sikerült megállítani ezzel, de Havasalföld orientáltsága nem változott meg.

Lajos a balkáni államok felé a magyar hegemonia érdekében és az ottani népek orthodox vallása vagy bogumil tendenciái miatt fordult. A török e szempontokból teljesen kívül esett Lajos érdeklődési körén: politikai vagy területi kérdések (ekkor még) nem voltak Magyarország és az oszmánok között, a közöttük való térítés gondolata pedig fel sem merült. Az elmondottakból kitűnik, hogy a balkáni hűbéres államok csak a magyar nagyhatalmi pozíciót erősítették, és nem valamiféle ütközősávként szolgáltak a gyorsan előrenyomuló török ellen, ennek létrehozására Lajos nem törekedett. A balkáni országok viszont két tűz közé kerültek és sokszor inkább maguk is a török felé fordultak (vagy Lajos-ellenes szövetséget kötöttek), ha másért nem, hát éppen Lajos hódoltató hadjáratai miatt.

Lajos, mint látható, a dinasztikus-nagyhatalmi szempontoknál és a „kereszténység lovagja”-képnél tovább nem tekintett. Pedig az intő jelek egymás után érkeztek Magyar-országra: 1366-ban maga V. Palaiologosz János bizánci császár jött páni félelmében Lajoshoz segítséget kérni (hiába), akár az 1054 óta fennálló szkizmat megszüntető keresztény egyházi unió árán is! Az 1360-as vagy 1370-es években török adófizető lett maga Bizánc, Sismán János, Sztracimir János, Szerbia déli része. Havasalföld törökbarát politikát folytatott, és már csak Tvrtko területei álltak magyar hűségen. A török látványos észak felé történő hatolása valószínűleg csak akkor volt távoli már ekkor is, ha az ország szívéből: Visegrádról vagy Budáról nézték. Ha a hűbéresnek tekintett területek határáról – annál közelebb. Abban tehát, hogy az egész probléma utóbb a maga teljességében Zsigmond királyra szakadt, Lajosnak volt bizonyos felelőssége, csakúgy, mint az egymással marakodó balkáni államoknak. A török voltaképpen egy balkáni hatalmi vákuumban haladt előre, amihez ellenfelei politikai rövidlátása is nagy segítséget nyújtott.

Igen lényeges szálakat mozdított az 1339. évi magyar–lengyel szerződés (mely szerint ha III. Kázmér lengyel király férfiutód nélkül hunyna el, a trón Károly Róbert utódjává lesz), hiszen ez alapján Lajos trónra lépésétől fogva optimálisan örökségének tekinthette azon országot (Lajos anyja: Erzsébet III. Kázmér leánytestvére volt). Ennek vetülete volt Lengyelország megsegítése a pogány litvánok ellen. Így Lajos egyszerre védhette leendő országát és a keresztény hitet. 1344 után számos hadjárat indult a litvánok ellen, ezek eredménye azonban lényegében másban nem ragadható meg, minthogy (az egyébként is jó) lengyel–magyar viszony tovább mélyült.

1370-ben meghalt III. Kázmér és Lajost Krakkóban lengyel királlyá koronázták. Ezzel perszónalunio jött létre a két független, önálló berendezkedésű állam között, ám ez nem aratott nagy tetszést Lengyelországban. A lengyelek (érthetően) királyukat Krakkóban akarták tudni, erre pedig Lajos nem volt hajlandó. Így a maga helyébe kormányzóvá anyját, a Lajos mellett szinte önálló hatalmi tényezőként cselekvő Erzsébetet tette meg, akinek intézkedései azonban nem hoztak túl nagy sikert Lengyelországban: nagy szerepe volt az 1376. évi krakkói zavargásokban, melyek során számos magyart megöltek. Erzsébetet a kormányzói tisztségben utóbb a szintén lengyel származású Opuliai László volt nádor követte. Ezután ismét Erzsébet kezébe került a kormányrúd, 1380. évi halála után pedig égenstanács irányította Lengyelországot.

Lajos közben azon küszködött, hogy elfogadtassa a lengyel nemességgel a leányági örökösödést. Sorra születtek ugyanis leányai: 1370-ben Katalin, 1371-ben Mária, 1373-ban pedig Hedvig. Végül 1374-ben, a lengyel rendek kiváltságait biztosító szabadságlevele fejében elérte célkitűzését. Jelöltje, Mária azonban sohasem lett lengyel királynő (férjével, Luxemburgi Zsigmonddal később Magyarországot trónjára került). Mivel a lengyelek (ha már királyt nem kaphattak Ma-

gyarországról, legalább) királynőjük állandó ott tartózkodásához ragaszkodtak, illetve mivel Zsigmond miatt tartottak a német befolyás növekedésétől, ezért Mária helyett Hedviget választották királynőjüknek. Hedviget (akit közel egy évtizede avattak szentté) 1386-ban vette feleségül II. Jagelló Ulászló, ezzel létrejött a litván–lengyel unió. Lajos terve tehát, hogy egész birodalma Mária kezében marad, nem valósult meg.

A nápolyi, balkáni és lengyel kérdéshez viszonyítva Lajos nyugati politikája kevésbé kiemelt vagy látványos szerepű. Jó viszonyban állt a Habsburgokkal, és (ha ez nem volt a lengyelek, valamint az osztrákok sérelmére) a csehekkel is: első felesége, Margit, a későbbi IV. (Luxemburgi) Károly német-római császár leánya volt.

Lajos személyesen is számos hadjáratot vezetett, saját bátorságáról is tanújelet adva: többször súlyosan megsebesült (az itáliai háborúk alatt ostrom idején lezuhant a falakról a várakba, illetve nyíl ütötte át a lábát, amit iszonyú fájdalom közepette csak sokadik kísérletre tudtak kitépni a sebből). Természetesen a királyi hadak nélküle is sokszor útra keltek. Megemlítve még a kiterjedt, zömében egyetemest végzett főpap-diplomatákra bízott magyar diplomáciai tevékenységet, összességében egy valóban igen aktív, bár összképében erősen vegyes sikerű külpolitika áll előttünk.

Említettük, hogy Lajossal kapcsolatos tévhit, miszerint országát három tenger mosta egyszerre. Valójában Moldva sosem volt a Magyar Királyság része, így a Fekete-tenger nem vehető számításba, Lengyelország pedig ekkor még nem ért fel a Balti-tengerig, hiszen ott a Német Lovagrend területe zárta az utat. Magyarország partjait tehát ekkor is és utóbb is csak egy tenger mosta (már amikor): az Adriai.

Lajos külpolitikai aktivitásának háttéréül gyümölcsöző belpolitikája állt. Az eddig felsorolt mozzanatokhoz képest talán ez valóban kevésbé látványos fegyvertény, de véleményünk szerint uralkodásának igazán erős értékmérője mégis az, hogy apja óriási életművét biztos kézzel folytatta. Hatalma szilárd volt: uralkodása végén a királyi földvagyon az ország mintegy 15–20 százalékát foglalta magában és a várak fele, mintegy 150 volt Lajos kezén. Mivel a föld és a vár politikai-hatalmi tényező volt, e számadatok is a királyi hatalom dominanciáját bizonyítják. A Károly Róbert által gyakorlatba ültetett, a központi uralmat a leghasznosabban szolgáló honor-rendszer (vagyis, hogy az adott személy a királyi kegytől függően birtokolt, érdemessége szerint, a trón tetszése idejéig tisztségeket és várakat, s húzott ebből politikai és gazdasági hasznot) továbbra is működött. A főúri-főpapi elit a dinasztia híve volt. A bárók között néhány új családot is találunk, de zömében Károly Róbert hívei és azok másod-, harmadgenerációs utódai adták Lajos bázisát.

Lajos kormányzásban a bárói és főpapi elitet magában foglaló királyi tanácsra, valamint anyjára, Erzsébetre támaszkodott. 1377-re átengedte a tanács-

nak a nagypecsét előlapját, ezzel a tanács a kormányzásban a királlyal voltaképp egyenrangú szerepet kapott. Még nagyobb befolyása volt azonban az anyakirálynénak: Erzsébet szerepét Lajos oklevelei is kiemelik. A befolyásos, erős egyéniségű és tekintélyt parancsoló Erzsébettől még maguk a bárók is tartottak!

1353-ban Lajos a bíraskodási rendszerben és oklevélkiadásban is szerepet játszó egyházi testületek: a hiteleshelyek pecsétjeit vizsgálhatta felül, és megsemmisítette azokat, amely testületek kisebbek voltak és így megvesztegethetőbbnek látszottak. 1374 végére az addig a királyi kancellária irodájaként működő, titkospecsétet kezelő osztály önálló írószervvé alakult, feladata a bizalmas királyi ügyek intézése volt, élére a titkos kancellár került, ezzel létrejött a titkos kancellária. A másik kancelláriát ezután kezdték nagykancelláriának nevezni, ennek élén a (fő)kancellár állt, aki a királyi nagypecsétet kezelte, emellett a királyi különös jelenlét önálló bíróságának is vezetője volt. Az addig hiteleshelyi feladatokat ellátó királyi kápolna, amelynek elöljárója a korábban (formálisan) titkos kancellári címet kapó kápolnaispán volt, a középpécsetet kezelve udvari panaszfelvevő irodává vált, itt jelölték ki az adott ügyek bírait, és ezen túl a királyi levéltár őrsését is ellátta. Lajos emellett (amikor külföldön tartózkodott) egy vele együtt utazó, ún. „kabinetirodát” is magával vitt, ahol titkos gyűrűspecstje alatt adott ki akár országos jelentőségű utasításokat.

Lajos, miként apja is, kitűnt várospartoló politikájával. A lassan izmosodó, főleg német (szász) etnikumú polgárság (csekélyebb számaránya miatt is) kevésbé politikai, inkább gazdasági támaszt jelentett. Több város (pl. Bártfa, Zsolna, Pozsony, Brassó, Nagyszeben) kapott a királytól különféle kiváltságot. Lajos a külföldi kereskedők áthaladását támogatta, ezen belül a dalmáciai kereskedőket külön vámmentességgel ösztönözte. Lajos korából ismeretes az első városi címeradományozás is (Temesvár, 1365), valamint az első fennmaradt címereslevél (Kassa, 1369). Egyes erdélyi szász városokban és Pozsonyban a céhek is megjelentek uralkodása második felében. Várospolitikájának fontos mozzanata, hogy 1378-tól végleg a tárnokmester lett a királyi városok főbírája. Ezzel létrejött a városok fő fellebbviteli fóruma, a tárnoki szék, ahol a városok saját joga szerint ítéleztek, s ahol hamarosan polgári bírótársak is helyet kaptak.

Apjához hasonlóan Lajos nem tekintette túlzottan szükségesnek országgyűlések tartását. 1351-re azonban rákényszerült erre, részben a nápolyi kudarcok, részben az európai (és bár kisebb mértékben, de Magyarországot is érintő) pestisjárvány miatt, ami munkaerőhiányt okozott. Ekkor megerősítette az Aranybullát, amit a nemesi szabadságjogok foglalatának tekintettek, kivéve annak (gyakorlatba át nem is ment) rendelkezését a nemesek szabad végrendelkezési jogáról. Helyette a mindennapi gyakorlatot, a nemesi birtok elidegeníthetlenségét, atyafisági öröklését (ősiség) szögezte le, amit azonban korlátozott a királyra való visszaháramlás joga, ha a család fiágon kihalt. Megfogalmazásra került a magyarországi, erdélyi és szlavóniai nemesekre nézve az egy és ugyanazon

nemesség elve (jogi – és nem vagyoni – értelemben), a kilenced beszédésének elrendelése (földesúri adó, természetben), a jobbágyság más nemesek birtokára való elhurcolásának tiltása, az úriszék (földesúri bírászkodás) törvénybe foglalása (ámbar ennek joghatósága csak kisebb – általában nemesek jobbágyságai közötti – ügyekre terjedt ki, a komolyabb kérdések a megye elé tartoztak, valamint a pallosjog-kiváltsággal rendelkező nagybirtokoshoz).

Valójában 1351-re a nemesség és jobbágyság jogi egységesülése már lényegében lezajlott, erre az országgyűlés csak a pecsétet ütötte rá, tehát csak a már meglevő viszonyokat szentesítette. A jobbágyság pénzzel/terménnyel adóztak az egyháznak (tized), a királynak (portális adó) és a földesúrnak (kilenced, ajándék, census), költözési joggal, valamint általában önálló házzal és telekkel (ez utóbbi az adózás alapját is jelentette) rendelkeztek. A jogi egység mögött azonban már a jobbágyság vagyoni különbségei is jelen voltak: az oklevelek említenek házzal-telekkel nem bíró zselléreket is.

A jogilag egységes nemesség is differenciáltságot mutat: a királyi tanácsban is helyet kapó, várakkal és birtokok sokaságával rendelkező, magas tisztséggel felruházott bárótól a szegényebb köznemesen át a jobbágyság szintjén élő, csak nemesi előjogait hangoztatható kisnemesig terjedt a skála. Utóbbi két csoport az országos „nagypolitikából” is kiszorult. Az ő politikai színterük saját helyi szervük (mint közigazgatási szervezet és ítélkezési fórum): a megye volt, élén a király által kinevezett ispánnal, annak familiárisával: az alispánnal, valamint a megyei nemesség által önmaguk közül választott szolgabírókkal. A megye rendszeresen tartott ítélőszéket, amely az úriszéket már nem illető, valamint nemesek közötti kisebb ügyekben járt el. Emellett a megyékben a nádor vagy az ispán elnöklétével gyűlések is zajlottak királyi parancsra, főként a gonosztevők levelesítése (proskribálása), elfogása ügyében, valamint a megyei törvényszéktől átküldött peres ügyek elintézésére, és egyéb jogi cselekmények ellátására. Az ún. „nemesi megye” Lajos alatt nyerte el végső formáját – de a „nemesi önkormányzatiság” felett a király lényegében kontrollt gyakorolt az általa kinevezett és őt képviselő ispán személyén keresztül. Emellett megfigyelhető az a tendencia is, hogy a megyei ítélőszék hatásköre alól egyre több ügy került át a központi kúriai bíróságokhoz (nádor, országbíró).

Gazdasági téren a városok és jobbágyság adóin túl az uralkodó a pénzkamarák bérleteiből származó összegekre, vámokra, a sómonopóliumból és bányászatból eredő hasznokra számíthatott. Az ország kereskedelmi mérlege Lajos alatt is passzív maradt és annak összetétele sem változott a korábbiakhoz képest: a kivitt nemesfém (ami az export zömét tette ki), ércek, élőállat, bor értékén túltett az import értéke, ami luxuscikkekből (főleg fűszerek és posztó) állt.

Lajos lovagkirálynak tartotta magát, ekként is viselkedett, és udvara kultúrája is ezt sugározta. Életrajzírója, Küküllői János is tipikus lovagkirályként ábrázolja munkájában Lajost, és elé a hírnevet, dicsőséget, a hadi serénykedést állította

követendő példaként. Lajos maga is ápolta Szent László kultuszát, és a Kolozsvári testvérek (Márton és György) Nagyváradon állt, fenn nem maradt László-szobra, ugyanezek (ma Prágában található) Sárkányölő Szent György-szobra, a templomok László-freskói a lovagszent tiszteletét hirdették. A király székhelyén nyüzsögtek az apródok, udvari ifjak, lovagok. Ezen udvari nemesség közigazgatási feladatokat kaphatott: követként, várnagyként, jogi aktusokban kiküldött királyi emberként szolgálták Lajost. E réteg más mentalitást képviselt, mint a vidéken maradt és a megye keretei közé rekedt nemesek: kiszakadt a rokoni kötelékekből és saját karrierje, valamint királya érdekeiért tevékenykedett.

Lajos alatt beszélhetünk a jogtudó értelmiség izmosodásáról, arról a folyamatról, amely során tanult, de a jogot főleg gyakorlatból megismert, közép- vagy kismemesi világiak kerültek a kancelláriá(k)ba jegyzőnek, vagy lettek e jegyzők vezetőjévé (akik elnevezése ítélmester volt), továbbá szakértelmük miatt a kúriai bíróságokon is helyet kaptak bírótársként. A világiak szerepe tehát megnövekedett, ámbár a kancellária vezetése továbbra is főpapi kézben maradt, mivel azonban ők elsősorban politikus-diplomaták voltak, a mindennapi feladatokat e világi jogtudó értelmiség látta el.

Lajos viszonya az egyházzal igen szívélyes volt, és közismert vallásosságát jól mutatják a szerzetesrendeknek, különösen a ferenceseknek és pálosoknak tett adományok. Kultúratámogatásának példája a közép-európai vonulatba beilleszkedő, ámbár rövid életű pécsi egyetem megalapítása (1367). Uralkodása alatt, 1358 májusában kezdte el azt a krónikát írni Kálti Márk (aki a korábbi magyar történeti műveket használta fel munkájához), aminek szövegét többek között egyik legismertebb és legékeesebb kódexünk, a Képes Krónika tartalmazza.

Lajos idején nyert véglegesen teret Magyarország a gótika, ennek szép példái pl. a budai, visegrádi építkezések, a zólyomi és a négytornyos diósgyőri vár, illetve ennek boltozatos lovagterme. Az ország fővárosa Visegrád volt, leszámítva az 1347–1355 közötti éveket, amikor Budán tartotta székhelyét a király.

A Thuróczy János krónikájában közepes termetű, büszke tekintetű, göndör hajú, vastag ajkú és kissé görbe vállú királynak leírt Lajos (akinek utolsó éveit lepraszerű betegség keserítette meg) 1382. szeptember 10-én hunyt el Nagyszombat városában. Székesfehérváron temették el, és leányát: Máriát koronázták Magyarország királynőjévé.

Az Anjou-dinasztia mint tartópillér összeomlott azáltal, hogy Lajos nem tudott gondoskodni férfiutódról, csak leányokról. Vélhetően genetikai okokból történhetett így, de ez sajnos csak mostani szemmel nyújthatna vigaszt vagy mentességet Lajosnak. Akkortájt ez az országnak – lévén, hogy a mindenkori uralkodó család további letéteményesét alapvetően a férfiutódban látták – komoly politikai gondokat okozott. Egy turbulens, a bárók központi hatalommal szembeni előretörésével és a török kérdéssel egyre inkább terhelt időszak vette kezdetét, amelynek hozadékaival Zsigmond királynak kellett megküzdenie.